

Взаємодія правоохоронних органів з органами місцевої влади та місцевого самоврядування у період української революції 1917–1921 рр.

О. В. Забожчук¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.03.2023	Право	342.95

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7895926>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті проаналізовано історичний досвід взаємодії правоохоронних органів з органами місцевої влади та органами місцевого самоврядування у період Української Революції 1917–1921 рр. Актуальність теми дослідження обумовлена пошуками форм взаємодії між органами Національної поліції України та іншими правоохоронними органами та місцевими державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування в умовах зовнішньої агресії та дії правового режиму воєнного стану.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні особливостей взаємодії правоохоронних органів українських державних утворень періоду Української Революції та органів місцевої влади й місцевого самоврядування. Практична значущість дослідження полягає у визначенні принципів і форм взаємодії правоохоронних органів й місцевих органів влади й самоврядування. Дослідження проводилося методами історично-правового аналізу. Емпіричну базу дослідження складають наукові праці з теми дослідження, опубліковані у фахових виданнях.

Автори аналізують особливості утворення органів з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю державних утворень періоду Української Революції, а також нормативне забезпечення й практичні заходи їх взаємодії з місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування. Хронологічні рамки дослідження охоплюють етапи Української Народної Республіки доби Української Центральної Ради (1917–1918 рр.), Української Держави (1918 р.), Української Народної Республіки доби Директорії (1918–1921 рр.) та Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1919 рр.).

У висновках авторами визначено, що основними формами взаємодії правоохоронних і місцевих органів влади у період Української Революції була організація правоохоронних органів на місцях, їх організаційне, кадрове, а подекуди – й фінансове забезпечення. Основними формами взаємодії правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування були утворення допоміжних добровільних формувань з охорони громадського порядку та захисту населення від злочинних дій. Особливість їх взаємодії полягала в обставинах політичної нестабільності, частій зміні влади та внутрішнього та зовнішнього військового протистояння.

¹ завідувач сектору правового забезпечення, Головне управління Національної поліції у Волинській області <https://orcid.org/0000-0002-2709-695X>

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, місцеві органи влади, взаємодія, народна міліція, добровольчі формування.

Interaction of law enforcement bodies with bodies of local government and local self-government during the period of the ukrainian revolution 1917–1921

Annotation. The article analyzes the historical experience of the interaction of law enforcement agencies with local authorities and local self-government bodies during the Ukrainian Revolution of 1917–1921. The relevance of the research topic is due to the search for forms of interaction between the National Police of Ukraine and other law enforcement agencies on one side, and local state administrations and local self-government bodies on the other side, in conditions of external aggression and the effect of the legal regime of martial law.

The scientific novelty of the study lies in the specific features of the interaction between law enforcement agencies of Ukrainian state entities during the Ukrainian Revolution and local authorities and local self-government bodies. The practical significance of the research lies in determining the principles and forms of interaction between law enforcement agencies and local authorities and self-government. The research was conducted using the methods of historical and legal analysis. The empirical base of the research consists of scientific works on the research topic published in professional publications.

The authors analyze the peculiarities of the establishment of public order protection and crime fighting state entities during the Ukrainian Revolution, as well as regulatory support and practical measures of their interaction with local authorities and local self-government bodies. The chronological framework of the study covers the stages of the Ukrainian People's Republic during the time of the Ukrainian Central Council (1917–1918), the Ukrainian State (1918), the Ukrainian People's Republic during the Directory (1918–1921), and the West Ukrainian People's Republic (1918–1919).

In the conclusions, the authors determined that the main forms of interaction between law enforcement and local authorities during the Ukrainian Revolution were the organization of local law enforcement agencies, their organizational, personnel, and sometimes financial support. The main forms of cooperation between law enforcement agencies and local self-government bodies were the creation of auxiliary volunteer formations for the protection of public order and the protection of the population from criminal acts. The peculiarity of their interaction was the circumstances of political instability, frequent changes of power and internal and external military confrontation.

Keywords: local self-government bodies, local authorities, interaction, people's militia, voluntary formations.

Вступ

В умовах повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України великого значення набуває діяльність із забезпечення громадського порядку та боротьба зі злочинністю у тилу та в прифронтових районах. Безумовно, успішна діяльність таких органів, як Національна поліція України, базується не лише на досконалому забезпеченні, але й на взаємодії з суспільством, передусім – з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Для побудови належного механізму взаємодії правоохоронних органів з органами місцевої влади та місцевого самоврядування необхідно проводити дослідження як сучасних тенденцій, так і історичних передумов та прикладів їх взаємодії.

Для дослідження було обрано складний період Української Революції 1917–1921 рр. Цей період на сучасному етапі цікавий тим, що новоствореним національним

державним утворенням в непростих умовах внутрішньої боротьби довелося протистояти й зовнішній агресії, зокрема більшовицькій. Фактично, діяльність тогочасних правоохоронних й місцевих органів відбувалася в умовах воєнного стану. Складність дослідження взаємодії державних і місцевих органів влади цього періоду обумовлюється частою зміною влади та форми правління, паралельним існуванням двох українських республік у кінці 1918 – на початку 1919 року, а також нерозвиненістю як правоохоронних і місцевих органів, так і нормативно-правової бази, яка б закріплювала принципи взаємодії між ними.

Стан дослідження. На сьогодні історії створення та функціонування органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування у досліджуваній нами період присвячені праці таких науковців, як П. Гай-Нижник, М. Л. Копиленко, О. Л. Копиленко, І. І. Литвин, Ю. З. Торохтій та ін. Питання діяльності органів правопорядку у період 1917–1921 років досліджували О. А. Гавриленко, І. Гуцалюк, І. М. Іванов, С. Ю. Іванов, М. В. Калашник, І. А. Логвиненко, М. І. Луцький та інші науковці. Історичний розвиток взаємодії між органами правопорядку та органами місцевого самоврядування й органами місцевої влади відображений у дослідженнях А. Л. Бобрицького, С. В. Медведенка. Проте, зважаючи на складність періоду, що досліджується, необхідні більш глибокі дослідження щодо взаємодії правоохоронних органів часів Української Революції 1917–1921 років з тогочасними місцевими органами влади та самоврядування.

Метою статті є дослідження процесів взаємодії між правоохоронними органами часів Української Революції 1917–1921 рр. та тогочасними місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування.

Результати

Перший період Української Революції на початку ХХ ст. та пов'язаного із нею державотворення припадає на роки Першої світової війни, а також зовнішньої агресії з боку більшовиків, так званих «білих» армій, а також Польщі. Відповідно, взаємодія між місцевими органами влади та правоохоронними органами відбувалася в умовах необхідності підтримання громадського порядку в тилу під час збройної боротьби на фронтах.

Після лютневої революції 1917 року на території України формується новий орган влади – Українська Центральна Рада (далі – Центральна Рада), яка прагнула вивести Україну зі складу Російської Імперії. Діяльність Центральної Ради із державотворення значно ускладнювалася невизначеним статусом самої Ради, а також наявністю двовладдя в усіх гілках влади, в першу чергу – місцевої, на території України. З одного боку, діяли утворені ще за часів царату земства та міські думи, що підпорядковувалися Тимчасовому уряду, з іншого боку – на місцях створювалися ради робітничо-селянських і солдатських депутатів (фактично – місцеві органи самоврядування). В умовах невизначеності статусу Центральної Ради як органу влади, перетворення місцевих рад на українські органи місцевого самоврядування здійснювалося шляхом підпорядкування рад інтересам українського державотворення [1, с. 93–95].

Паралельно із місцевими органами самоврядування, з березня 1917 року на території України почали утворюватися й добровільні міліційні громадські формування, які отримали назву «Вільне козацтво». Загони «Вільного козацтва» охопили своєю діяльністю майже усі українські губернії. Зазначимо, що «Вільне козацтво» за своєю формою було, фактично, добровільною громадською організацією. Утворені на місцях загони не підпорядковувалися жодній владі, мали власні статuti, командування та організаційні принципи. Відповідно, назрівало питання про упорядкування вільнокозацького руху. Наприкінці серпня 1917 року Український

Генеральний Військовий Комітет (підпорядкований Центральній Раді орган) направляє листа до волосних управ, у якому, зокрема, місцевим органам влади пропонувалося виявити на своїй території організації «Вільного козацтва», а у разі відсутності таких – провести роботу з їх утворення [2, арк. 10]. До листа додавалася інструкція з проведення організаційних заходів, в якій, з-поміж іншого, зазначалася і мета формування таких загонів: «Охорона порядку та спокою населення, збереження майна і всього народного добра від знищення і грабування,... взагалі стояти на сторожі спокою та порядку на Україні» [2, арк. 10]. Отже, Центральна Рада ще до створення української держави намагалася залучити формування «Вільного козацтва» до правоохоронних функцій. Завдання ж творення таких формувань покладалося на місцеві органи влади (волосні управи).

Стихийність творення загонів «Вільного козацтва» вимагала вироблення єдиної структури та обрання єдиного керівного органу. У жовтні 1917 року відбувся перший Всеукраїнський з'їзд вільного козацтва [3, с. 31–32]. На цьому з'їзді було ухвалено структуру місцевих загонів «Вільного козацтва»: у селах мали бути створені сотні, у волостях – курені, у повітах – полки, а в губерніях – коші [3, с. 31–32]. Зазначимо, що попри попередні листи Центральної Ради щодо творення загонів козаків на місцях, більшість їх формувань залишалася осторонь політичної влади як на всеукраїнському рівні, так і на місцях. Тому на з'їзді губернських і повітових комісарів Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Волині та Поділля, який також відбувся у жовтні 1917 року, підіймається питання про взаємодію «Вільного козацтва» із місцевими органами влади [4, с. 126–127]. Однією з основних проблем, яку вирішував з'їзд, була боротьба з грабунками і дезертирством, що наприкінці 1917 року набули масових явищ.

Із виданням Центральною Радою III Універсалу, яким проголошувалася Українська Народна Республіка (УНР), процес створення й укріплення органів місцевого самоврядування набув нового поштовху. Органи місцевого самоврядування проголошувалися «органами найвищої адміністративної влади на місцях» [5, с. 30]. Символічно, що заходи допомоги з організації органів місцевого самоврядування мало вживати Генеральне Секретарство (Міністерство) внутрішніх справ.

Зважаючи на складну внутрішньополітичну та зовнішньополітичну обстановку, що виникла у зв'язку з більшовицьким переворотом в листопаді 1917 року, Центральна Рада вживає заходів до підпорядкування «Вільного козацтва» та залучення його як до творення військових загонів УНР, так і до охорони громадського порядку. З одного боку, в межах боротьби з анархією на місцях, на з'їзді повітових комісарів, мова про який йшла вище, приймається рішення про часткове роззброєння діючих відділів «Вільного козацтва» [6, с. 20]. З іншого боку, 13 листопада 1917 року Генеральний секретаріат УНР затверджує статут «Вільного козацтва». Фактично, цим статутом заборонялося існування раніше утворених формувань «Вільного козацтва», адже законними організаціями вважалися лише ті, які утворені відповідно до прийнятого статуту. Мета створення загонів «Вільного козацтва» за статутом полягала у фізичному і духовному розвитку своїх членів, суспільному вихованні та підтриманні спокою в Україні [7, с. 54]. Під час війни в обов'язки «Вільного козацтва» входили боротьба з дезертирством та запобігання порушенню порядку та спокою населення під час демобілізації. «Для охорони громадського спокою і добробуту товариства утворювалися кінні і піші загони козаків і козачої молоді, пожарні дружини і інші організації» [8]. Загони «Вільного козацтва» мали також взаємодіяти з міліцією, що почала утворюватись на місцях, допомагаючи останній боротися зі злочинністю [9]. Таким чином, на перших порах дії Центральної Ради загони «Вільного козацтва» були добровольчими місцевими формуваннями, створеними, зокрема, і для охорони громадського спокою на місцях. В подальшому, взаємодія з виконання поліцейських

функцій на місцях відбувалася між Центральною Радою та її військовими установами з одного боку, місцевими органами влади з другого і формуваннями «Вільного козацтва» з третього, причому військові установи Центральної Ради відігравали нормотворчу роль (віддавали розпорядження), а місцевим органам влади відводилася роль виконавців розпоряджень із формування й підтримки «Вільного козацтва» та його залучення до виконання завдань з охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю та дезертирством. Нарешті, у листопаді 1917 року було ухвалено статут «Вільного козацтва», відповідно до якого останнє підпорядковувалася органам місцевої влади та залучалося до допомоги місцевій міліції в охороні маєтків, підприємств промисловості тощо.

Із створенням УНР почалася активна робота й щодо укріплення міліції та налагодження її взаємодії з місцевими органами влади. Міліція УНР на території новоствореної української держави в перші місяці свого існування (листопад–грудень 1917 року) діяла на підставі «Тимчасового положення про міліцію», яке було затверджене ще 17 квітня 1917 року постановою Тимчасового уряду. Відповідно до зазначеного положення, міліція діяла у якості виконавчого органу державної влади на місцях і перебувала в підпорядкуванні земських та міських громадських управлінь. Міліцейський штат складався з начальників міліції і їх помічників, дільничних, які теж мали помічників, старших міліціонерів і міліціонерів [10, с. 130]. Важливим фактором при формуванні міліції на місцях було те, що обрання та звільнення начальників міліції знаходилося в компетенції відповідних міських та уїзних земських управ [11, с. 88]. Таким чином, місцеві органи влади у межах своєї компетенції здійснювали формування керівних кадрів місцевих органів міліції УНР.

Із розбудовою органів влади УНР та проголошення її незалежності відповідно до IV універсалу Центральної Ради, відбуваються деякі організаційні зміни у діяльності міліції. Окрім процесів державотворення, зміни у положенні міліції та місцевих органів влади й самоврядування в УНР було також обумовлені більшовицькою агресією проти України та наступом німецьких військ. Так, 5 березня 1918 року відповідно до закону, ухваленого Малою Радою УНР, київська міліція виходила з підпорядкування органів міського самоврядування м. Києва, натомість підпорядковувалася безпосередньо Міністерству внутрішніх справ УНР [12, с. 344].

Подальший розвиток місцевого самоврядування, правоохоронних органів та їх взаємодії пов'язаний із переворотом Петра Скоропадського та утворенням нового українського державного формування – Української Держави (Гетьманату), яке існувало впродовж квітня – грудня 1918 року. З одного боку, за часів Гетьманату відбувається посилення статусу місцевих адміністрацій (запроваджується інститут губернських старост), які перебирали більшість функцій управління на місцях і зводили роль місцевого самоврядування до мінімуму. З іншого боку, зміцнювалися органи правопорядку, зокрема поліційні органи.

У травні 1918 р. замість міліції було утворено новий правоохоронний орган, який поєднував у собі поліцейсько-жандармські функції – «Державну варту» [13, с. 456]. Структура Державної варти будувалася за територіальним принципом, у губернських, повітових та волосних осередках формувалися піші й кінні підрозділи.

Незважаючи на активну розбудову органів Державної Варти, тогочасна ситуація на території України (німецько-австрійська окупація та селянський рух опору окупантам, діяльність більшовицького підпілля, отаманщина) потребувала дієвої допомоги правоохоронним органам з боку місцевих органів влади й органів місцевого самоврядування. Ще у перші місяці існування Гетьманату допомога органам міліції й Державної Варти на місцях реалізувалася у формуванні різноманітних добровольчих формувань («Хліборобські загони самооборони», «Добровільні міські дружини» тощо)

[14]. Восени 1918 року урядом Української Держави ухвалюється постанова «Про організацію добровольчих дружин» та статут «Про організацію по всіх містах і залюднених місцевостях України добровольчих дружин». Відповідно до цих документів, на органи місцевої влади покладалося формування загонів (дружин), метою яких є «охорона законності і ладу, припинення спроб анархічних і більшовицьких виступів, забезпечення мирної людності» [15, арк. 102]. Отже, як і у випадку з загонами «Вільного козацтва» часів УНР, взаємодія між правоохоронними органами та органами місцевої влади за часів Гетьманату набула форми утворення допоміжних формувань (Добровольчих дружин), на які покладалися, зокрема, функції з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинними проявами.

У грудні 1918 році внаслідок боротьби за владу між Петром Скоропадським і Директорією УНР на чолі з Володимиром Винниченком та Симоном Петлюрою, влада на території України перейшла до Директорії й було відновлено УНР. Цілком закономірно, що влада УНР в перші місяці свого існування почала із розбудови власних військових та правоохоронних структур, намагаючись якомога швидше позбутися старих кадрів та назв цих установ часів Гетьманату. Відповідно до постанов новоствореної Ради народних міністрів УНР скасовувався інститут Державної Варти, справи її департаменту передавалися Адміністраційно-політичному департаменту Міністерства внутрішніх справ УНР, який займався справами адміністративними, політичними і міліцією [16, с. 10]. На заміну Державній Варті утворювалася народна міліція, на яку безпосередньо покладалися завдання підтримання громадського спокою та боротьби зі злочинністю.

Про взаємодію органів місцевої влади й самоврядування з народною міліцією часів Директорії можна судити з дослідження, проведеного І. Гуцалюком на прикладі Волинської губернії. Автор зазначає, що луцька народна міліція (міська) та міліція луцького повіту (повітова) підпорядковувалися місцевим органам влади, а саме міським та повітовим земським управам [17, с. 85]. Останні брали на себе також частину функцій фінансового забезпечення народної міліції, покриваючи чверть витрат на її утримання. Крім того, при міській земській управі була створена думська комісія, яка здійснювала добір кадрів до міської міліції [17, с. 85]. Таким чином, взаємодія між органами місцевої влади та органами місцевого самоврядування часів Директорії УНР полягала у підпорядкуванні місцевих органів народної міліції міським та повітовим управам, а також у наданні останніми грошової допомоги на утримання апарату міліції та формуванням спеціальних органів, що виконували функції кадрового забезпечення для міліції.

Подібні процеси формування правоохоронних органів та їх взаємодія з органами місцевої влади та самоврядування відбувалася й на території Західної України, де після перемоги Листопадового повстання у 1918 році було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). У Львові формується Українська Національна Рада, а на місцях – міські й повітові органи Національної Ради. Відповідно, перед новою владою постало питання формування власних правоохоронних органів. Цей процес в ЗУНР відбувався двома паралельними шляхами. З одного боку – відповідно до відозв Української Національної Ради відбувається роззброєння австро-угорської жандармерії на місцях. замість якої формується жандармерія ЗУНР. У лютому 1919 року формується Команда жандармерії, а територія ЗУНР поділяється на 22 відділи за територіальним принципом: Львів, Перемишль, Ярослав, Сянок, Самбір, Рава-Руська, Городок-Ягайлонський, Дрогобич, Тернопіль, Теребовля, Чортків, Бучач, Броди, Золочів, Бережани, Стрий, Долина, Станіславів, Городенка, Коломия, Заставна, Чернівці [18, с. 185].

З другого боку, створені на місцях органи самоврядування розпочинають стихійне формування загонів самооборони, які отримали назву «народна міліція» (надалі – народна міліція ЗУНР). М. І. Луцький визначає статус народної міліції ЗУНР як силову організацію, утворену населенням певної території як орган самооборони й охорони порядку [19, с. 406]. Наприклад, у Чернівцях формування народної міліції ЗУНР здійснював Український крайовий комітет Буковини (орган місцевого самоврядування) [20, с. 50]. У громадах Сокальського повіту формування міліції відбувалося на базі організацій Січі, які діяли у цій місцевості ще до Першої світової війни [18, с. 185].

Із початком агресії Польщі проти ЗУНР у 1918 році більшість органів жандармерії ЗУНР були залучені до Української Галицької армії. Там, де жандармерія виконували свої функції з охорони громадянського порядку, вона діяла, спираючись, зокрема, на допомогу народної міліції ЗУНР. Таким чином, в ЗУНР була утворена унікальна система правоохоронних органів, які склалися із сформованої на загальнодержавному рівні Жандармерії ЗУНР та сформованих місцевими органами самоврядування загонів народної міліції ЗУНР. Взаємодія між останніми полягала у формуванні правоохоронних органів з членів громади, утворення спеціальних комісій, які на місцевому рівні опікувалися правоохоронною діяльністю.

Висновки

Отже, підсумовуючи наше дослідження, можна визначити наступні характерні риси взаємодії та співіснування правоохоронних органів та органів місцевої влади та місцевого самоврядування у період Української Революції 1917–1921 років. По-перше, формування правоохоронних органів і органів місцевої влади та місцевого самоврядування відбувалося паралельно. При цьому, легітимність цих органів на час їх формування дуже часто була спірною. По-друге, можна виділити два основні принципи взаємодії органів, що нами досліджуються: перший – добровільний, коли формування правоохоронних органів та їх подальша взаємодія відбувалася на підставі рішення громад або органів місцевого самоврядування; другий – примусовий, коли взаємодія відбувалася на підставі того чи іншого розпорядження центральної влади та її органів. По-третє, у разі існування розпорядження центральної влади взаємодія правоохоронних органів та місцевих органів влади полягала, як правило, у виконанні останніми функцій організаційного та кадрового забезпечення, а подекуди – й фінансового забезпечення місцевих правоохоронних органів. По-четверте, подекуди органи місцевого самоврядування та місцевої влади самі були ініціаторами створення формувань з охорони громадського порядку (наприклад, «Вільне козацтво», Добровольчі дружини, Народна міліція ЗУНР) та активно підтримували такі формування в їх діяльності.

Загалом, зважаючи на постійну внутрішньополітичну боротьбу, отаманщину й наявність більш сильного зовнішнього ворога (більшовицькі війська, польська армія, «білі» війська) процес взаємодії між правоохоронними органами та органами місцевої влади й місцевого самоврядування у період Української Революції не був достатньо налагоджений, зокрема через відсутність належної підтримки з боку центральної української влади. Тому сьогодні важливо з боку держави надавати належну допомогу як правоохоронним органам, так і органам місцевої виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, а також посилювати взаємодію між цими органами, розробивши спеціальні правові механізми.

Список використаних джерел:

1. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української Конституції. Київ: Право, 1997. 443 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО), Ф.811. Оп.1.- Спр.1.
3. Євстафіїв А.М. Вільне козацтво. Тези доповідей загальноакадемічної підсумкової науково-теоретичної конференції, присвяченої Дню науки (Київ, 18 травня 2012 року). НАВС: 2012.С. 31–33.
4. Мельничук К. Вільне козацтво України періоду Центральної Ради. Наукові записки. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. Випуск 10. Серія: Історичні науки.С. 123–131.
5. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920: навч. посіб. Київ: Либідь, 1997. 208 с.
6. Скоропадський П. Спомини. Київ, 1992. 112 с.
7. Забожчук О.В. Адміністративно-правові засади взаємодії Національної поліції України з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування: дис. ... докт. філософії; спец. 081–Право. Хмельницький, 2022. 277 с.
8. Вісник Генерального секретаріату Української Народної Республіки. 1917. № 4. 9 грудня.
9. Бойко О. Д. Вільне козацтво. Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1: А-В. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Vilne_kozatstvo (дата звернення: 2023).
10. Логвиненко І. А., Гавриленко О. А. Органи охорони громадського порядку в Україні доби Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). Вісник Університету внутрішніх справ. 1998. Вип. 3–4. С. 126–137.
11. Іванов С. Ю. Формування правоохоронних органів УНР доби Української Центральної Ради. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: матеріали наук.-практ. конференції. Харків, 2019. С. 87–89.
12. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : МАУП, 2007. 552 с.
13. Історія державної служби в Україні: у 5 т. / Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії України НАН України. - Київ : Ніка-Центр, 2009. Т. 1/ відп. ред. : Т. В. Мотренко, В. А. Смолій 542 с.
14. Тимошук О.В. Спеціальні збройні формування в системі охоронного апарату гетьмана П. Скоропадського (квітень - грудень 1918). Вісник Запорізького юридичного інституту. Запоріжжя, 1999. № 1. С. 238–254.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2586. оп. 1. Спр.10. Арк. 102
16. Калашник М.В. Організація діяльності правоохоронних органів Української Народної Республіки доби Директорії. Вісник ХНУВС. 2012. № 1 (56). С. 8–14.
17. Гуцалюк І. Особливості становлення народної міліції у Західній Волині періоду Директорії УНР (грудень 1918 р. – травень 1919 р.). Каразінські читання (Істор. науки) : Тези 63-ї Міжнар. конф. молодих вчених “Каразінські читання” (Харків, 23 квіт. 2010 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 84–86.
18. Грубінко А. В. Особливості організації громадських правоохоронних органів ЗУНР. С. 184–187.
19. Луцький М. І. Нормативно-правове регулювання органів Державної жандармерії та народної міліції ЗУНР. Актуальні проблеми держави і права. 2014. С. 403–407.

20. Гай-Нижник П., Фурман І. Державна жандармерія ЗУНР–ЗО УНР: зародження та інституціоналізація (1918–1919 рр.). Український історичний журнал. 2021. № 3. С. 49–55.